

Кучмак К. І.

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

ЕЛЕМЕНТАРНІ ПАРАДИГМАТИЧНІ КЛАСИ УКРАЇНСЬКИХ ВЛАСНИХ НАЗВ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ ДРУГОЇ ВІДМІНИ М'ЯКОЇ ГРУПИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті висвітлено головні чинники, що впливають на структуру морфологічних парадигм українських власних назв водних об'єктів, які в сучасній українській літературній мові відмінюють за зразком другої відміни м'якої групи та виокремлено систему елементарних парадигматичних класів власних назв водних об'єктів другої відміни м'якої групи. До іменників другої відміни м'якої групи зараховано українські власні назви водних об'єктів чоловічого роду із нульовим закінченням у початковій формі та основою на м'яку приголосну, відмінкові форми яких визначають такі чинники: частиномовна належність до іменників; іменниковий тип відмінювання; граматичні значення морфологічних категорій (належність до пропріативного класу гідронімів, відповідно – віднесеність до категорії неістот, чоловічого роду, другої відміни, м'якої групи); спільність флексивних рядів; неповна парадигма; однакове наголошування слівформ у межах парадигми (однаковий нерухомий наголос на основі та на флексії у відмінкових формах однини). Варто зазначити, що для українських власних назв водних об'єктів другої відміни м'якої групи характерні чергування голосних і приголосних фонем. У процесі дослідження використано комплексну методiku, що об'єднує різні методи та прийоми, основними з яких є описовий, зіставний і метод кількісних підрахунків. Виокремлено 18 елементарних парадигматичних класів українських власних назв водних об'єктів чоловічого роду другої відміни м'якої групи. Морфологічна парадигматика українських власних назв водних об'єктів чоловічого роду другої відміни м'якої групи потребує комплексного аналізу та системного опису, урахуваючи сучасні підходи, вплив екстра- та інтралінгвальних чинників.

Ключові слова: відмінювання, елементарний парадигматичний клас, морфологічна парадигматика, неповна числова парадигма, схема наголосу, м'яка група.

Постановка проблеми. В останні десятиліття активізовано вивчення граматичних особливостей іменників з погляду морфологічної парадигматики, зокрема онімів різних класів і підкласів. Різні аспекти відмінювання іменника досліджували такі вітчизняні мовознавці, як І. І. Огієнко, Є. К. Тимченко, Л. А. Булаховський, Ю. В. Шевельов, М. А. Жовтобрюх, С. П. Самійленко, І. І. Ковалик, С. П. Бевзенко, І. К. Кучеренко, І. Г. Матвіяс, Ю. О. Карпенко, М. Я. Плющ, І. Р. Вихованець, А. П. Грищенко, А. П. Загнітко, О. К. Безпояско, С. Л. Ковтюх та інші.

Проблеми власних назв водних об'єктів висвітлювали такі дослідники, як З. Т. Франко, О. С. Стрижак, І. В. Муромцев, Л. Т. Масенко, В. П. Шульгач, В. В. Лучик, О. П. Карпенко, С. О. Вербич, Я. П. Редьква та інші. Морфологічна парадигматика власних назв водних об'єктів вивчена фрагментарно, насамперед не описано особливості словозміни зазначеного підкласу

топонімів, не виокремлено елементарні парадигматичні класи в контексті новітніх підходів. Потребують комплексного аналізу відмінкові парадигми гідронімів чоловічого роду другої відміни м'якої групи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переважно в граматиках, монографіях розглянуто словозміну апелятивів. Морфологічні парадигми антропонімів – прізвищ осіб, які відмінюють за зразком другої відміни м'якої групи, та релевантні чинники для визначення ЕПК цих лексем описано в монографії «Словозмінна парадигматика українських прізвищ» (2012) С. Л. Ковтюх та О. М. Кашталян: для вказаних пропріативів виокремлено 39 ЕПК – з № 56 (Адамєць) до № 94 (Кўхар) [4, с. 91–104, 195–209, 232–237]. Граматичні особливості гідронімів, серед них окремі відмінкові форми, вивчала З. Т. Франко (Франко, 1979). У переважній більшості лексикографічних праць (наприклад, у науковій розвідці А. І. Кри-

вувльченка «Водні об'єкти Кіровоградської області», «Словнику мікрогідронімів України. Волинь, Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина») автори подають реєстрове слово із закінченням називного відмінка з відповідним наголосом (якщо він зафіксований) та із закінченням родового відмінка.

Формулювання цілей статті. Мета статті – дослідити морфологічну парадигматику гідронімів чоловічого роду другої відміни м'якої групи. Щоб реалізувати цю мету, необхідно розв'язати такі завдання: 1) охарактеризувати чинники, актуальні для морфологічної парадигматики гідронімів чоловічого роду другої відміни м'якої групи; 2) визначити кількість та описати елементарні парадигматичні класи (ЕПК) досліджуваних пропріативів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до чинного правопису, у сучасній українській літературній мові до другої відміни м'якої групи зараховують «іменники чол. роду з кінцевим м'яким приголосним основи, ... сюди належить частина іменників на **-ар, -ир**, які в однині мають наголос на корені, а також іменники, у яких у похідних відмінкових формах наголос переходить з **-ар, -ир** на закінчення» [7, с. 99].

Серед досліджуваних гідронімів засвідчено назви чоловічого роду з кінцевою м'якою приголосною основи та нульовим закінченням та на **-р**. У нашій картотеці не зафіксовано власних назв водних об'єктів другої відміни м'якої групи з флексією **-о**.

Усього зареєстровано 191 досліджуваний гідронім: *Бáбинець* (СМУ, с. 8), *Барабóй* (ГС, с. 1713), *Вазлúй* (ГС, с. 1713), *Глушéць* (СМУ, с. 238), *Дереглúй* (ГС, с. 1713), *Жáбинець* (СМУ, с. 35), *Замглáй* (ГС, с. 1713), *Зáєць* (ВОК, с. 65), *Зубринець* (ВОК, с. 68), *Ингулéць* (ГС, с. 1713), *Кабанéць* (СМУ, с. 203), *Липéць* (ГС, с. 1714), *Майданéць* (СМУ, с. 267), *Нóбель* (ГС, с. 1714), *Оджигóль* (ГС, с. 1714), *Пáстовень* (СМУ, с. 75), *Рáковець* (ГС, с. 1714), *Саваклéй* (ВОК, с. 126), *Таранéць* (СМУ, с. 295), *Ча́йовець* (СМУ, с. 103), *Уда́й* (ГС, с. 1715), *Хомутéць* (СМУ, с. 220), *Шáбель* (СМУ, с. 190), *Щирéць* (ГС, с. 1715), *Якімовець* (СМУ, с. 109).

Власні назви водних об'єктів зазвичай відмінюють тільки в однині, що свідчить про наявність неповної парадигми, яка в гідронімах другої відміни м'якої групи, як і в більшості інших, характеризується 7 відмінковими грамами. Вони на позначення водних об'єктів, марковані чоловічим

родом, мають такий набір відмінкових флексій: називний відмінок – **нульове закінчення**, родовий відмінок – **-а/-у** (орфографічно **-я/-ю**), давальний відмінок – **-еві/-у** (орфографічно **-єві** (після кінцевої приголосної фонемі основи /й/)/-ю), знахідний відмінок – **-а** (орфографічно **-я**), орудний відмінок – **-ем** (орфографічно **-єм** (після кінцевої приголосної фонемі основи /й/)), місцевий відмінок – **-еві/-у** (орфографічно **-єві** (після кінцевої приголосної фонемі основи /й/)/-ю), **-і**, кличний відмінок – **-у** (орфографічно **-ю**): *Він повів їх понад річкою Омельником, а далі порадив їти через верхів'я Ингульця та понад Ингулом на південь* (А. Кащенко). *Ингульцем збиралося безліч лебедів, журавлів, гусей, качок та іншої дичини* (І. Білик). *При деталізації напрямків запорозької форпостної лінії визначалося, що вона повинна йти від Дніпра праворуч, по кордону запорозьких володінь до р. Ингулець; потім угору по Ингульцю – до верхів'я р. Березовата; з цього пункту – на р. Кам'янку* (О. Апанович).

Для морфологічної парадигматики цієї групи гідронімів релевантними є такі чинники: доонімна семантика; відхилення від прогнозованих форм; залежність вибору закінчення від словотворчого суфікса чи фіналі основи; вплив наголошування на відмінкову парадигму; вибір однакової форми кличного відмінка однини; чергування голосних і приголосних фонем.

Для українських власних назв водних об'єктів другої відміни м'якої групи характерна наявність варіантних форм давального та місцевого відмінків. Як зазначає мовознавець І. Г. Матвійас, уживання «подвійних форм у сучасній мові характерне для всіх іменників чоловічого роду без будь-якої семантичної і стилістичної диференціації, але закінчення **-ові, -еві** найхарактерніші для назв людей і взагалі істот» [5, с. 105–106]. Проте професор С. П. Бевзенко констатує, що «флексію **-ові, -еві** (**-єві**) здебільшого мають іменники назви живих істот, але в багатьох говорах (у південно-західних діалектах та в більшості говорів південно-східних) ця флексія широко вживана також в іменниках назвах неживих предметів, і, навпаки, у ряді говорів (у північних діалектах та в північній частині середньонадніпряньських говорів південно-східних діалектів) флексія давального однини **-у** (**-ю**) вживається і в іменах власних, і в назвах істот взагалі» [1, с. 40]. Тому в давальному відмінку однини гідронімів чоловічого роду другої відміни м'якої групи паралельно вживаються флексії **-ю/-еві**: *Барáнцю – Барáнцеві, Вазлúю – Вазлúєві, Горобцúю – Горобцúєві, Журавлúю – Журавлúєві,*

Колодязю – Колодязеві, Перемію – Перемієві, Таранцю – Таранцєві, Чемерхівцю – Чемерхівцеві, Щирцю – Щирцєві.

У виданні «Граматичний словник української літературної мови. Словозміна» зазначено: «Місцевий відмінок представлений двома відмінками М1 та М2 відповідно до наборів флексій, що спостерігаються з групою прийменників *в/у, на, при, по* (не в просторову значенні) і окремо з прийменником *по* в просторовому значенні» [3, с. 590].

Для місцевого відмінка другої відміни м'якої групи характерні закінчення *-у/-і*. Мовознавець І. Г. Матвійс зазначає, що «закінчення *-і* походить з давніх форм місц. відм. о-основ, *-у* від флексії місц. відм. колишніх й-основ» [5, с. 113]. Місцевий відмінок також характеризується прийменниками: *на, у (в), при, по*, що впливають на вибір флексії. Наприклад, прийменник *по* переважно вимагає закінчення *-у* (орфографічно *-ю*): *по Бакáю, по Вазлúю, по Гáю, по Дерезлúю, по Жáбинцю, по Задунáю, по Ингульцúю, по Лéбедю, по Маринопóлю, по Перемію, по Рвáнцю, по Стрiню, по Тростянцю.*

Переважає більшість досліджуваних гідронімих утворень має у фіналі основи суфікс *-ець*, що свідчить про значну продуктивність цього суфікса. Професор І. В. Муромцев зазначає, що «суфікс *-ець* досить вільно сполучається і з неускладненою, і ускладненою основами. Внаслідок цього з'являються гідроніми з складними суфіксами *-івець, -авець, -инець, -енець, -анець*» [6, с. 26]. Наприклад, *Барáнець, Бóбринець, Глибинéць, Дубівéць, Мухавéць, Рвáнець.*

Також мовознавець І. В. Муромцев звертає увагу на те, що «співвідносність гідронімії на *-ець* з гідронімією на *-иц(я)* (*Лiпнець – Лiпиця, Бистрéць – Бiстриця, Рiдкодúбець – Рiдкодúбиця*), *-к(а)* (*Вiльшáнець – Вiльшáнка, Ржáвець – Ржáвка, Дубiвець – Дубiвка*) та *-ок* (*Хомутéць – Хомутóк, Студенéць – Студенóк*) дозволяє виводити суфікс *-ець* з історичного *-ьсь, -ік*, властивого давній топонімії (гідронімії). Основне значення, якого набувають гідроніми *-ець*, – це відносність, іноді вказівка на походження. Демінутивний відтінок далеко не завжди властивий цим утворенням. Поява відтінку зменшеності у назвах зумовлюється існуванням однокорених безсуфіксних утворень» [6, с. 27].

Акцентуація є одним із головних факторів, який впливає на словозмінну парадигматику українських власних назв водних об'єктів. Мовознавець В. М. Винницький у праці «Наголос у сучасній українській мові» зазначає, що «наголошування

слів та граматичних форм становить певну систему, яка в українській мові формувалася протягом тривалого історичного розвитку і на сьогодні вже усталилися. Кожний морфологічний клас слів має свої акцентуаційні особливості, певні закономірності та тенденції наголошування, які загалом і створюють цілісну систему» [2, с. 10].

Для гідронімів на м'яку приголосну фонему виокремлено такі акцентні парадигми:

1) переважна більшість українських власних назв водних об'єктів репрезентована у всіх відмінкових формах із наголошеною основою (у називному відмінку – *Бáбинець*, у родовому відмінку – *Бáбиниц-я*, у давальному відмінку – *Бáбиниц-ю*, *Бáбиниц-єві*, у знахідному відмінку – *Бáбинець*, в орудному відмінку – *Бáбиниц-ем*, у місцевому відмінку – *на, у (в), при Бáбиниц-і, по Бáбиниц-ю*, у кличному відмінку – *Бáбиниц-ю*);

2) іменники з наголошеною флексією, крім називного, знахідного, кличного відмінків однини, у яких наголос на основі (у називному відмінку – *Бакáй*, у родовому відмінку – *Бакá-я*, у давальному відмінку – *Бакá-ю*, *Бакá-єві*, у знахідному відмінку – *Бакáй*, в орудному відмінку – *Бакá-єм*, у місцевому відмінку – *на, у (в), при, по Бакá-і, Бакá-ю*, у кличному відмінку – *Бакá-ю*). Дослідник В. М. Винницький указує на те, що «в іменниках із наголошеними суфіксами *-áй (-áй), -áк (-áк), -áн (-áн), -úх (-úх)*...у відмінкових формах однини наголос переходить на флексію» [2, с. 19].

До м'якої групи належать також гідроніми на *-ар, -ир*, у яких наголос з основи переміщується на закінчення в усіх непрямих відмінках однини (у називному відмінку – *Бровáр*, у родовому відмінку – *Бровар-я*, у давальному відмінку – *Бровар-ю*, *Бровар-єві*, у знахідному відмінку – *Бровáр*, в орудному відмінку – *Бровар-ем*, у місцевому відмінку – *на, у (в), при, по Бровар-і, Бровар-ю*, у кличному відмінку – *Бровáр-ю*).

Для словозміни гідронімів цієї групи характерні такі морфонологічні чергування:

1) /e/ з нульовою фонемою: *Бáбинець – Бáбинця, Барáнець – Барáнця, Бóбринець – Бóбринця, Булáтець – Булáтця, Вáдень – Вáдня, Вакáнець – Вакáнця, Вікрутень – Вікрутня, Вишáнець – Вишáнця, Глибинéць – Глибинця, Жáбинець – Жáбинця, Затiнець – Затiнця, Иржáвець – Иржáвця;*

2) /o/ з /i/: *Чемерхóвець – Чемерхiвця, Якiмовець – Якiмiвця, Ровéць – Рiвця, Рáковець – Рáкiвця, Пáстовень – Пáстiвня, Осовéць – Осiвця, Орiховець – Орiхiвцю, Окóпець – Окiпця,*

Маковець – Маківця, Ліповець – Ліпівця, Катковець – Катківця, Каліновець – Калінівця;

3) /i/ з /o/: Супій – Супой, Прогній – Прогной, Постіл – Постола, Маринопіль – Маринополя, Застій – Застою;

4) /i/ з /e/: Скóрінь – Скóреня, Рéмінь – Рéменя, Рéвінь – Рéвеня, Крúгиль – Крúгеля, Кáмінь – Кáменя, Ирпінь – Ирпеня;

5) /e/ з /i/: Селéць – Сільця;

6) /o/ з нульовою фонемою: Переточóк – Переточка́;

7) нерегулярне чергування /i/ з нульовою фонемою: Ву́гиль – Ву́гля.

7) тверда приголосна фонема змінюється на м'яку: Засéлець – Засі́льця, Каліновець – Калінівця, Круповець – Крупівця, Ліповець – Ліпівця, Окóпець – Окі́пця, Осовéць – Осівця́, Па́стовень – Па́стівня, Селéць – Сільця́;

8) м'яка приголосна фонема змінюється на тверду в давальному та орудному відмінках однини: у називному відмінку – Ба́бинець, Вака́нець, Гребі́нець, у давальному відмінку – Ба́бини-єві, Вака́ни-єві, Гребі́ни-єві, в орудному відмінку – Ба́бини-ем, Вака́ни-ем, Гребі́ни-ем.

Для українських власних назв водних об'єктів **ЕПК № 1 (Ба́бинець)** характерні наголошена основа, чергування /e/ з нульовою фонемою в усіх відмінках, крім називного відмінка однини, відбувається чергування м'якої та твердої приголосних фонем у давальному, орудному та місцевому відмінках однини в кінці основи: Ба́бинець – Ба́бини-єві, Барáнець – Барáнці-єві, Бóбринець – Бóбри-єві, Була́тець – Була́тцем та ін.

ЕПК № 2 (Бистре́ць) включає назви Бродéць, Вишанéць, Вільховéць, Глибинéць, Глуше́ць, Горобéць мають наголошене закінчення в однині в усіх відмінках, крім називного та знахідного, характерне чергування /e/ з нульовою фонемою в усіх відмінках, крім називного та знахідного відмінків однини, м'яка приголосна фонема /ц'/ змінюється на тверду /ц/ у давальному, орудному та місцевому відмінках однини в кінці основи.

До **ЕПК № 3 (Дзялі́нь)** входять гідроніми Дзялі́нь, Ирді́нь, Ирпінь, Карáсь, Кéрчень, Корóль, Колóдись, Колóдязь, Коті́ль, Лéбідь, у яких постійно наголошена основа, відбувається чергування м'якої та твердої приголосних фонем /д'/–/д/, /дз'/–/дз/, /з'/–/з/, /л'/–/л/, /н'/–/н/, /с'/–/с/, /т'/–/т/, /ц'/–/ц/ у давальному, орудному та місцевому відмінках однини в кінці основи: Дзялі́нь – Дзялі́неві, Дзялі́нем, на, у (в), при, по Дзялі́неві; Ирді́нь – Ирді́неві – Ирді́нем – на, у (в), при,

по Ирді́неві; Колóдись – Колóдисеві – Колóдисем – на, у (в), при, по Колóдисеві; Колóдязь – Колóдязеві – Колóдязем – на, у (в), при, по Колóдязеві. Наприклад: Зі своїми козаками розмістився на території між р. **Ирпінем** і Дніпром, яка входила до складу Київського полку (І. Підкова, Р. Шуст). В воєводстві Київському, серед гір, над річкою **Ирдинем**, через що називавсь і Межигірським Ирдинським (за ред. М. Грушевського).

Назви **ЕПК № 4 (Баглу́й)** Бака́й, Барабо́й, Брезо́й, Брита́й, Буга́й, Бурле́й, Вазлу́й, Гай, Глей та інші на **-й** мають наголошене закінчення, крім називного та знахідного відмінків. Характеризуються відмінною від попередніх ЕПК графічною презентацією закінчень у родовому, давальному, орудному, місцевому, кличному відмінках (у називному відмінку – Баглу́й, у родовому відмінку – Баглу-я́, у давальному відмінку – Баглу-ю́, Баглу-єві́, в орудному відмінку – Баглу-єм, у місцевому відмінку – на, у (в), при, по Баглу-ї́, Баглу-ю́, у кличному відмінку – Баглу-ю́).

Назви **ЕПК № 5 (Дере́глуй)** Задунáй, Замгла́й, Ірклі́й, Перемі́й, Прогній, Савакле́й, Стрій, Супі́й, Уда́й та інші на **-й** мають постійно наголошену основу. Характеризуються відмінною від попередніх ЕПК графічною презентацією закінчень у родовому, давальному, орудному, місцевому, кличному відмінках (у називному відмінку – Задунáй, у родовому відмінку – Задунá-ю, у давальному відмінку – Задунá-ю, Задунá-єві́, в орудному відмінку – Задунá-ем, у місцевому відмінку – на, у (в), при, по Задунá-ї́, Задунá-ю, у кличному відмінку – Задунá-ю). Наприклад: Кожна показує певний відрізок київсько-брацлавсько-новоросійського кордону: від гирла Тясмину до впадіння в нього **Ирклію**, по **Ирклію**, від його верхів'я по суходолу до Бовтишки (притоки Тясмину), по верхів'ю Бовтишки, знову по суходолу до гирла Турії, від нього по Великій Висі до впадіння її в Синюху (М. Крикун).

ЕПК № 6 (Лі́повець) у своєму складі має українські власні назви водних об'єктів на **-овець** після постійно твердих приголосних фонем, Окóпець, Орíховець, Ра́ковець, Чемерхóвець, Які́мовець та інші, у яких наголошена основа в однині, відбувається чергування голосних /o/ з /i/, /e/ з нульовою фонемою в усіх відмінках, крім називного і знахідного відмінків однини, а також засвідчена зміна м'якої приголосної фонем /ц'/ на тверду /ц/ у давальному, орудному, місцевому відмінках однини в кінці основи.

У гідронімах на **-овець** після постійно твердих приголосних фонем **ЕПК № 7 (Катковéць)**

Маковець та інших, наголошене закінчення, крім називного та знахідного відмінків однини, наявні чергування голосних /o/ з /i/, e/ з нульовою фонемою (у суфіксі **-ець**) у всіх відмінках, крім називного і знахідного відмінків однини, альтернація м'якої та твердої приголосної фонем /ц'/–/ц/ у давальному, орудному, місцевому відмінках однини в кінці основи.

ЕПК № 8 (Каліновець) у своєму складі має гідроніми на **-овець** після приголосних, що утворюють пари твердих/м'яких фонем, *Каліновець* та інші, у яких наголошена основа в однині, відбувається чергування голосних /o/ з /i/, що супроводжує внутрішнє чергування тверда/м'яка приголосна фонема /д'/–/д'/, /з'/–/з'/, /л'/–/л'/, /н'/–/н'/, /р'/–/р'/, /с'/–/с'/, /т'/–/т'/, e/ з нульовою фонемою (у суфіксі **-ець**) у всіх відмінках, крім називного і знахідного відмінків однини, а також засвідчено альтернація м'якої та твердої приголосної фонем /ц'/–/ц/ у давальному, орудному, місцевому відмінках однини в кінці основи.

Назви **ЕПК № 9 (Осовець)** *Ровець* мають постійно наголошене закінчення, крім називного та знахідного відмінків однини, чергування голосних /o/ з /i/, що супроводжує внутрішнє чергування тверда/м'яка приголосна фонема /д'/–/д'/, /з'/–/з'/, /л'/–/л'/, /н'/–/н'/, /р'/–/р'/, /с'/–/с'/, /т'/–/т'/, e/ з нульовою фонемою (у суфіксі **-ець**) у всіх відмінках, крім називного і знахідного відмінків однини, також відбувається зміна кінцевої м'якої приголосної фонемі основи /ц'/ на тверду /ц/ у давальному, орудному, місцевому відмінках однини в кінці основи.

До **ЕПК № 10 (Ірпінь)** увіходять гідроніми *Камінь, Кругіль, Ревінь, Ремінь*, які мають наголошену основу в однині, чергування голосних /i/ з /e/ в усіх формах, крім називного відмінка однини, чергування м'якої та твердої приголосних фонем /л'/–/л/, /н'/–/н/ у давальному, орудному, місцевому відмінках однини в кінцевому сегменті основи. Наприклад: *Прямо перед ними, за річковою долиною, лежало село Мостище, тулячись до вузької річечки Трубище, що впадала в Ірпінь* (В. Кулаковський, П. Сиченко). *Над Ірпінем цвіло серпневе, в повному буянні зірок небо* (В. Дрозд).

У назві **ЕПК № 11 (Скорінь)** наголошена основа в однині, відбувається чергування голосних /i/ з /e/, що супроводжується внутрішнім чергуванням м'якої та твердої приголосних фонем /р'/–/р/ у всіх формах, крім називного відмінка однини, засвідчена також зміна м'якої та твердої кінцевих приголосних фонем /н'/–/н/

у давальному, орудному, місцевому відмінках однини в кінцевому сегменті основи.

У назві **ЕПК № 12 (Переточок)** постійно наголошене закінчення, крім називного та знахідного відмінків однини, наявне чергування голосної фонемі /o/ з нульовою фонемою в усіх формах, крім називного відмінка однини.

ЕПК № 13 (Маринопіль) (одна назва) має постійно наголошену основу в однині, чергування голосних /i/ з /o/ в усіх формах, крім називного відмінка однини, чергування м'якої та твердої приголосних фонем /л'/–/л/ у давальному, орудному, місцевому відмінку однини в кінцевому сегменті основи.

ЕПК № 14 (Постілі) (одна назва) має постійно наголошену основу в однині, чергування голосних /i/ з /o/ в усіх формах, крім називного відмінка однини, чергування м'якої та твердої приголосних фонем /н'/–/н/, /т'/–/т/ у давальному, орудному, місцевому відмінках однини в кінці основи.

ЕПК № 15 (Вугіль) презентований 1 гідронімом, у якому наголошена основа в однині, наявні нерегулярне чергування /i/ з нульовою фонемою, чергування м'якої та твердої приголосних фонем /л'/–/л/ у давальному, орудному, місцевому відмінку однини в кінці основи.

Для назви на **-й ЕПК № 16 (Застій)** *Прогній* характерна наголошена основа в однині, чергування голосних /i/ з /o/, яке супроводжує чергування м'якої приголосної фонемі /т'/, /н'/ з твердою /т/, /н/ у всіх формах, крім називного відмінка однини, також характеризується відмінною графічною презентацією закінчень у родовому, давальному, орудному, місцевому, кличному відмінках однини.

Для назви на **-й ЕПК № 17 (Супій)** характерна наголошена основа в однині, чергування голосних /i/ з /o/ у всіх формах, крім називного відмінка однини, також характеризується відмінною графічною презентацією закінчень у родовому, давальному, орудному, місцевому, кличному відмінках однини.

До **ЕПК № 18 (Бровар)** *Косар* увіходять 2 гідроніми на **-ар** та 1 на **-ир** Пузір (ці суфікси наголошені в називному, знахідному та кличному відмінках однини, в інших формах однини наголос переміщений на закінчення). Відбувається чергування твердої приголосної фонемі /р/ з м'якою /р'/ у всіх відмінках, крім називного та знахідного відмінків однини.

Отже, гідроніми, що змінюються за зразком іменників чоловічого роду другої відміни м'якої

групи поділено на 18 ЕПК з урахуванням впливу словотворчого суфікса чи фіналі основи, наголошування, однотипності системи відмінкових закінчень, різного графічного вираження закінчень, морфологічних чергувань голосних і приголосних фонем.

З погляду акцентуації наголошену основу у формі однини мають: ЕПК № 1 (Ба́бинець), ЕПК № 3 (Дзялі́нь), ЕПК № 5 (Дере́глуй), ЕПК № 6 (Лі́повець), ЕПК № 8 (Калі́новець), ЕПК № 10 (Ірпі́нь), ЕПК № 11 (Ско́рінь), ЕПК № 13 (Марино́піль), ЕПК № 14 (Пості́л), ЕПК № 15 (Ву́гіль), ЕПК № 16 (Засті́й), ЕПК № 17 (Супі́й); наголошена флексія в однині в усіх відмінках, крім називного та знахідного: ЕПК № 2 (Бистре́ць), ЕПК № 4 (Ба́глуй), ЕПК № 7 (Катко́вець), ЕПК № 9 (Осо́вець), ЕПК № 12 (Перето́чок); суфікси наголошені в називному, знахідному та кличному відмінках однини, в інших формах однини наголос переміщений на закінчення: ЕПК № 18 (Бровáр).

Відбуваються такі морфологічні чергування голосних фонем: /e/ з нульовою: ЕПК № 1 (Ба́бинець), ЕПК № 2 (Бистре́ць), ЕПК № 6 (Лі́повець), ЕПК № 7 (Катко́вець), ЕПК № 8 (Калі́новець), ЕПК № 9 (Осо́вець); /i/ з /o/: ЕПК № 13 (Марино́піль), ЕПК № 14 (Пості́л), ЕПК № 16 (Засті́й), ЕПК № 17 (Супі́й); /o/ з /i/: ЕПК № 6 (Лі́повець), ЕПК № 7 (Катко́вець), ЕПК № 8 (Калі́новець), ЕПК № 9 (Осо́вець); /i/ з /e/: ЕПК № 10 (Ірпі́нь), ЕПК № 11 (Ско́рінь); /o/ з нульовою фонемою: ЕПК № 12 (Перето́чок); нерегулярне чергування /i/ з нульовою фонемою: ЕПК № 15 (Ву́гіль). Чергування твердої приголосної фонемі з м'якою чи навпаки зафіксоване в таких ЕПК: ЕПК № 1 (Ба́бинець), ЕПК № 2 (Бистре́ць), ЕПК № 3 (Дзялі́нь), ЕПК № 6 (Лі́повець), ЕПК № 7 (Катко́вець), ЕПК № 8 (Калі́новець), ЕПК № 9 (Осо́вець), ЕПК № 10 (Ірпі́нь), ЕПК № 11 (Ско́рінь), ЕПК № 13 (Марино́піль), ЕПК № 14 (Пості́л), ЕПК № 15 (Ву́гіль), ЕПК № 16 (Засті́й), ЕПК № 18 (Бровáр).

Умовні скорочення:

ГС – Гідрографічний словник (водойми України). *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, ІРПНБ : ВТФ «Перун», 2005. С. 1713–1715.

Кривульченко – Кривульченко А. І. Водні об'єкти Кіровоградської області. Частина І. Словник водних об'єктів. Частина ІІ. Атлас гідрографічної мережі. Класифікатор водотоків. Водосховища : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2011. 356 с.

СМУ – Словник мікрогідронімів України. Волинь, Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина / ред., передмова О. П. Карпенко; уклад. І. М. Железняк, В. В. Лучик, Т. І. Поляруш, О. С. Стрижак, В. П. Шульгач. Київ : Обереги, 2004. 448 с.

Список літератури:

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору). Ужгород : Закарпатське обл. вид-во, 1960. 416 с.
2. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові. Київ : Рад. школа, 1984. 158 с.
3. Граматичний словник української літературної мови. Словозміна : Близько 140 000 слів / відп. ред. Н. Ф. Клименко. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 760 с.
4. Ковтюх С. Л., Кашталян О. М. Словозмінна парадигматика українських прізвищ : монографія. Кіровоград : ПОЛІМЕД-Сервіс, 2012. 258 с.
5. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові. Київ : Рад. школа, 1974. 184 с.
6. Муромцев І. В. Словотворчі типи гідронімів (басейн. Сіверського Дінця) : навчальний посібник. Київ : Наукова думка, 1966. 104 с.
7. Український правопис / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України; Інститут української мови НАН України. Київ. : Наукова думка, 2019. 288 с.
8. Франко З. Т. Граматична будова українських гідронімів : монографія. Київ : Наукова думка, 1979. 184 с.

Kuchmak K. I. ELEMENTARY PARADIGMATIC CLASSES OF UKRAINIAN MASCULINE PROPER NAMES OF WATER BODIES OF THE SECOND DECLINATION OF A SOFT GROUP IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article analyzes the inflectional paradigm of Ukrainian masculine hydronyms, which are declined according to the pattern of the second declination of a soft group and the system of elementary paradigmatic classes of proper names of water bodies of the second declination of the soft group is singled out. Nouns of the second declension of the soft group include masculine Ukrainian proper names of water bodies with

zero ending in the initial form and a base with a soft consonant, the singular forms of which are determined by the following factors: partial linguistic affiliation to nouns; noun type of declension; grammatical meanings of morphological categories (belonging to the propriative class of hydronyms, respectively – belonging to the category of non-beings, masculine, second declension, soft group); common inflectional series; incomplete paradigm; the same emphasis on word forms within the paradigm (the same fixed emphasis on the base and on the inflection in singular forms). It is worth noting that Ukrainian proper names of water bodies of the second declension of the soft group are characterized by alternating vowel and consonant phonemes. The research used a comprehensive methodology that combines various methods and techniques, the main of which are descriptive, comparative and quantitative calculations. The author analyzes 18 elementary paradigmatic classes of hydronyms of second declension of a soft group in the singular form in the modern Ukrainian literary language taking into account a number of relevant factors: morphological, accentuating. The morphological paradigm of hydronyms for the designation of masculine of second declension of a soft group requires a detailed study and systematic description, taking into account modern approaches, extra- and intralingual factors.

Key words: *declination, elementary paradigmatic class, morphological paradigmatic, incomplete numerical paradigm, chart of accent, a soft group.*